

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.1.26>**Сергій Родін,***ад'юнкта кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРАВА АБ'ЮЗЕРА У ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО (АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Метою написання наукової статті є визначення прав аб'юзера в провадженні у справах про домашнє насильство в адміністративно-правовій площині. Для досягнення поставленої мети автор реалізовує такі завдання: проаналізувати зміст нормативно-правових актів і практику їх застосування судами у справах про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення; визначити комплекс прав особи-правопорушника у справах про адміністративні правопорушення; проаналізувати процесуальні дії, які мають право застосовувати судді та поліцейські до правопорушника у справах про домашнє насильство в контексті дотримання конституційних прав громадян України; запропонувати власний погляд на ситуацію протидії домашньому насильству з урахуванням зроблених висновків.

Автор статті доходить висновку, що аб'юзер у справах про домашнє насильство має дві категорії прав: права особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, і конституційні права людини та громадянина. Аналіз конституційно-закріплених прав людини дає змогу стверджувати, що вони мають ширший зміст за права учасника провадження у справах про адміністративне правопорушення, а також що права особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, дублюють частину конституційних прав людини (право на правову допомогу, право висловлювання рідною мовою, презумпція невинуватості, тощо).

У роботі звернута увага на дотримання органами державної влади такого права аб'юзера, як право на володіння, користування й розпорядження своєю власністю та право на недоторканність житла. Автор виділяє три проблемні моменти реалізації даних прав, які пов'язані із застосуванням таких спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника й обмежувальний припис стосовно кривдника: відсутність державних програм щодо вжиття кривдника на період дії приписів; невизначеність терміну, у який кривдник має повідомити органи Національної поліції про місце свого перебування; невизначеність процедури припинення дії термінового заборонного припису стосовно кривдника в разі його оскарження аб'юзером до суду.

Ключові слова: аб'юзер, права, домашнє насильство, провадження, припис.

Постановка проблеми. Провідною соціальною та науковою тематикою для української спільноти сьогодні є тематика протидії домашньому насильству. Актуальність необхідності дослідження питань, пов'язаних із домашнім насильством, підтверджують статистичні дані. Так, за 9 місяців 2020 року поліцейські склали 102,9 тисячі протоколи про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). При цьому всього зареєстровано 157,8 тисяч заяв і повідомлень щодо домашнього насильства [1]. Такі дані перевищують показники минулого року на 54%. Відповідно, можна зробити висновок про необхідність комплексного вирішення проблем, пов'язаних із подоланням домашнього насильства.

Однак у гонитві за захистом жертви від домашнього насильства законодавчі та виконавчі органи влади забули про головний принцип їхньої діяльності – дотримання прав людини. При цьому не важливо, ця людина є потерпілий, свідок, правопорушник чи інша особа. Усі рівні перед законом, а права кожного – цінність для держави.

Водночас фахівці адміністративно-правової та кримінально-правової науки вивчають питання протидії домашньому насильству, особливості відповідальності за вчинення дій, кваліфікованих як домашнє насильство, а також питання захисту потерпілих від кривдника, запроваджуючи новітні програми захисту й реабілітації жертв домашнього насильства. Серед вітчизняних учених адміністративно-правової науки, роботи яких присвячені теоретичному

вирішенню питань, пов'язаних з учиненням домашнього насильства, варто виокремити таких як О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, Г.О. Горбова, М.В. Ковалів, О.В. Ковальова, О.Д. Коломоєць, В.К. Колпаков, К.Б. Левченко, О.І. Остапенко й інші. Кримінально-правові аспекти характеристики та кваліфікації домашнього насильства в Україні вивчали А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк та інші. Водночас маємо констатувати, що комплексних досліджень з приводу дотримання прав аб'юзера в Україні не проводилося.

Метою статті є визначення прав аб'юзера в провадженні у справах про домашнє насильство в адміністративно-правовій площині. Для досягнення поставленої мети нами реалізовані такі завдання: проаналізувати зміст нормативно-правових актів і практику їх застосування судами у справах про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтею 173-2 КУпАП; визначити комплекс прав особи-правопорушника у справах про адміністративні правопорушення; проаналізувати процесуальні дії, які мають право застосовувати судді та поліцейські до правопорушника у справах про домашнє насильство в контексті дотримання конституційних прав громадян України; запропонувати власний погляд на ситуацію протидії домашньому насильству з урахуванням зроблених висновків.

Виклад основного матеріалу. Права й обов'язки аб'юзера (у перекладі з англійської – кривдник) у провадженнях у справах про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена статтею 172-3 КУпАП, нормативно визначені в законодавчих і підзаконних актах України. У роботі ми розглянемо саме права аб'юзера, оскільки вважаємо, що на дотриманні прав такого суб'єкта увага законодавчих і правозастосовних органів акцентована недостатньо.

Якщо ми говоримо про аб'юзера як про суб'єкта адміністративного правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 173-2 КУпАП [2], то аб'юзер – це фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає адміністративна відповідальність (16 років). Відповідно, усі права, якими наділена особа, що притягається до адміністративної відповідальності, належать їй аб'юзеру. Такі права чітко визначає КУпАП у статті 268 [2]:

– знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання;

– при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого

фахівця в галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи,

– виступати рідною мовою й користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження;

– оскаржити постанову по справі.

Також особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право бути присутньою при розгляді справи [2].

Як свідчить практика застосування статті 173-2 КУпАП, суди загальною юрисдикції загалом дотримуються зазначених прав. Сьогодні механізм дотримання прав особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, є відпрацьованим і загалом відповідає чинному законодавству. У контексті наукової роботи зазначений перелік прав вважаємо правами аб'юзера як учасника провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Аб'юзер – це фізична особа та, як правило, це громадянин України, проте це може бути іноземний громадянин або особа без громадянства. У будь-якому разі права людини в Україні закріплені в нормах Конституції України [3]. До прав людини належать право на життя; право на свободу й особисту недоторканність; право на недоторканність житла; право на таємницю листування; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на свободу світогляду та віросповідання, тощо. Цей комплекс прав у науковій роботі ми будемо вважати правами аб'юзера як людини.

Аналіз конституційно-закріплених прав людини дає змогу стверджувати, що вони мають ширший зміст за права учасника провадження у справах про адміністративне правопорушення, а також що права особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, дублюють частину конституційних прав людини (право на правову допомогу, право висловлювання рідною мовою, презумпція невинуватості, тощо).

У роботі ми б хотіли більш детально зупинитися на дотриманні державними органами України такого конституційного права аб'юзера, яке закріплене в статтях 30 і 41 Конституції України [3], а саме права на володіння, користування й розпорядження своєю власністю та право на недоторканність житла.

Річ у тім, що провадження у справах про домашнє насильство має особливість, запроваджену Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4] у 2017 році. Сутність цієї особливості полягає в можливості застосування таких спе-

ціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, як терміновий заборонний припис стосовно кривдника й обмежувальний припис стосовно кривдника.

Терміновий заборонний припис стосовно кривдника за результатами оцінювання ризиків виносять уповноважені поліцейські строком до десяти діб. За 9 місяців 2020 року поліцейські в Україні винесли орієнтовно 34 тисячі термінових заборонних приписів щодо осіб, які вчиняли домашнє насильство [1].

Зміст термінового заборонного припису полягає в застосуванні до кривдника таких заходів: зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід і перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою [4; 5]. При цьому зазначена вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення [4; 5]. Тобто вимога залишити місце перебування (проживання) стосовно аб'юзера застосовується навіть у разі наявності в нього документально підтверджених приватних прав на житлове приміщення. Це положення Закону, на наш погляд, має дискусійний характер і потребує додаткового обґрунтування, оскільки стаття 41 Конституції України чітко визначає, що кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю; ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності; право приватної власності є непорушним [3]. Стаття 30 Конституції України наголошує, що не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [3].

Фактично терміновий заборонний припис, винесений уповноваженим поліцейським, може позбавити можливості користуватися приватним житлом на строк до 10 діб, що прямо суперечить положенням Конституції України. На наш погляд, у цьому разі конституційне право на житло особи є порушеним. Уважаємо, що подібні вмотивовані рішення може приймати виключно суд, який наділений відповідним конституційним правом.

Суд, у свою чергу, уповноважений Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4] окремо виносити на підставі оцінювання ризиків обмежувальний припис стосовно кривдника строком від одного до шести місяців. Коло обмежень у цьому разі для кривдника

є ширшим і розповсюджується не тільки на заборону перебувати й проживати в одному приміщенні з постраждалою особою, а й на заборону телефонних розмов, листування, наближення на визначену відстань, розшукування через третіх осіб тощо [4].

Ще одним аспектом є те, що кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем учинення домашнього насильства [4].

По-перше, законодавцем не встановлено, а виконавчими органами не вироблено механізму захисту прав аб'юзера в разі застосування термінового заборонного припису або обмежувального припису, адже зі змісту норм Закону не зрозуміло, де повинен перебувати аб'юзер у той термін, коли діють ці рішення (до 10 днів або від одного до шести місяців відповідно). У разі відсутності можливості перебування в іншому житловому приміщенні, життя та здоров'я аб'юзера можуть бути під загрозою.

На наш погляд, законодавством має бути покладено обов'язок забезпечення житлом таких осіб на органи місцевого самоврядування. Місцева влада кожного регіону повинна виробити програму, за якою діятиме в подібних випадках: створити відповідні центри, притулки, готелі тощо; організувати реєстрацію таких осіб для подальшого звітування про свою роботу; організувати механізм сплати за послуги перебування у створеному муніципальному житловому приміщенні; виробити правила перебування в такому приміщенні тощо. Плату за перебування у визначених житлових приміщеннях можна покласти на самих кривдників, а в разі неможливості сплатити такі послуги одразу розробити порядок відрахування її із заробітної плати кривдника або розробити порядок сплати наданих послуги в інший спосіб.

Окремо вважаємо за потрібне поінформувати, що, за даними МВС України, на облік перебуває 81,9 тисяч кривдників [1]. Отже, вирішення питання їх проживання в разі застосування термінового заборонного або обмежувального приписів є нагальним, зважаючи на масштабність.

По-друге, законодавець не встановлює чіткого терміну, у який кривдник має повідомити органи Національної поліції про місце свого перебування в разі застосування термінового заборонного припису. Це положення відсутнє як у нормах КУпАП [2], так

і в нормах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [4].

Зазначена неврегульованість питання може призвести до уникнення адміністративної відповідальності кривдників за статтею 173-2 КУпАП. Щоб притягнути до адміністративної відповідальності аб'юзера за цією нормою, органи Національної поліції України мають дочекатися закінчення строку дії тимчасового заборонного припису або обмежувального припису. А це невеличкий строк.

Неврегульованість питання терміну повідомлення про місце свого перебування кривдником позбавляє можливості поліцейських вчасно застосувати заходи контролю та адміністративної відповідальності до аб'юзера. Тому, на наш погляд, ситуація потребує вирішення на законодавчому рівні шляхом чіткого встановлення терміну, у який кривдник повідомляє органи Національної поліції України про місце свого перебування, і спосіб такого повідомлення.

Вироблення зазначеної вище програми тимчасового муніципального житла для кривдників могло б вирішити цю проблему, оскільки можна отримати офіційне підтвердження про заселення кривдника в державну установу. Якщо кривдник буде перебувати в період дії тимчасового заборонного припису в друзів, родичів, приватному готелі тощо, пропонуємо отримати від нього письмове повідомлення про місце його перебування.

Строк повідомлення про тимчасове місце перебування, на нашу думку, має становити 24 години, оскільки, якщо в цей строк особа не повідомляє про місце свого перебування, можна зробити висновок, що їй немає де жити й вона потребує допомоги або особа застосовує всіх заходів для повернення у спільне з потерпілою особою житлове приміщення, що є об'єктивною стороною складу адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 173-2 КУпАП. Після сплину запропонованого нами терміну поліцейські зможуть застосувати контролюючі заходи до кривдника – здійснити його перевірку, встановлення місця перебування тощо.

Строк повідомлення кривдника про місце свого тимчасового перебування пропонуємо закріпити в нормах Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», адже норма КУпАП має банкетний характер.

По-третє, зі змісту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не є зрозумілим, чи припиняється дія термінового заборонного припису стосовно кривдника в разі оскарження

аб'юзером цього припису до суду за аналогією положення Закону щодо такого припинення в разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в кримінальному провадженні [4]. Зазначений нами момент потребує уточнення, оскільки, наприклад, процедура оскарження в провадженні у справах про адміністративні правопорушення припиняє строк накладення адміністративного стягнення, тощо. Щодо припинення дії термінового заборонного припису Закон додаткових роз'яснень не надає. Отже, можна зробити висновок, що дія припису не припиняється, відповідно, у разі незаконного його винесення особа позбавлена можливості перебувати у власному житлі на законних підставах. Відповідно, можна стверджувати про порушення права аб'юзера на оскарження рішень органів державної влади, яке варто більш чітко визначити в законодавстві.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, варто наголосити на тому, що аб'юзер у справах про домашнє насильство має дві категорії прав: права особи, яку притягають до адміністративної відповідальності, і конституційні права людини та громадянина. Ураховуючи особливості провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені саме статтею 173-2 КУпАП, а саме повноваження поліцейського щодо застосування до кривдника термінового заборонного припису, вважаємо, що права аб'юзера дотримуються в законодавстві України не в повному обсязі. З метою дотримання права аб'юзера як людини та громадянина пропонуємо додатково дослідити й відкоригувати окремі положення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з урахуванням практики його застосування.

Список використаних джерел:

1. Поліція з початку року винесла 34 тисячі заборонних приписів щодо домашніх кривдників. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3135249-policia-z-pocatku-roku-vinesla-34-tisaci-zaboronnih-ppripisiv-sodomasnih-krivdnikiv.html> (дата звернення: 15.12.2020).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 15.12.2020).
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 15.12.2020).

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 15.12.2020).

5. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 1 серпня 2018 року № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18/#Text> (дата звернення: 15.12.2020).

Serhii Rodin. Abuser's rights in proceeding on cases of domestic violence (administrative and legal aspect)

The purpose of this scientific article is to determine the rights of the abuser in proceedings in cases of domestic violence in the administrative and legal sphere.

To achieve this goal, the author implements the following tasks: to analyze the content of normative and legal acts and the practice of their application by courts in cases of administrative offenses, the responsibility for which is provided by Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses; to determine the set of rights of the offender in cases of administrative offenses; to analyze the procedural actions that judges and police officers have the right to apply to the offender in cases of domestic violence in the context of observance of the constitutional rights of citizens of Ukraine; to offer your own view on the situation of combating domestic violence, taking into account the conclusions drawn.

The author of the article concludes that the abuser in cases of domestic violence has two categories of rights: the rights of the person who is brought to administrative responsibility, and the constitutional rights of a person and a citizen. An analysis of constitutionally enshrined human rights suggests that they have a broader meaning than the rights of a party to administrative proceedings, and that the rights of a person prosecuted duplicate part of constitutional human rights (the right to legal aid, the right to express oneself in one's native language, the presumption of innocence, etc.).

The author draws attention to the observance by public authorities of the right of the abuser, such as the right to own, use and dispose of their property and the right to inviolability of the home. The author identifies three problematic aspects of the realization of these rights, which are associated with the application of such special measures to combat domestic violence, as an urgent injunction against the offender and a restrictive injunction against the offender: the absence of state programs for the placement of the offender for the period of validity of the instructions; uncertainty of the period within which the offender must notify the National Police of his whereabouts; Uncertainty of the procedure for termination of an urgent injunction against the offender in the event of his appeal by the abuser to the court.

Key words: abuser, rights, domestic violence, proceedings, order.

